

Oriental Journal of Philology**ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY**

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**DIFFICULT SOUNDS ENCOUNTERED IN PRONUNCIATION: TYPES AND CAUSES***Dilfuza Norboboyevna Eshmurodova**Master's Student**Tashkent University of Applied Sciences**Tashkent, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE**

Key words: pronunciation, phonetics, speech defects, articulation, phoneme, speech therapy.

Received: 21.04.26

Accepted: 22.04.26

Published: 23.04.26

Abstract: This article analyzes the linguistic and physiological characteristics of difficult-to-pronounce sounds encountered in the speech process. It also discusses the causes, types, and impact of their occurrence on speech development on a scientific basis. The results of the study will serve to develop effective approaches to eliminating pronunciation problems.

TALAFFUZDA UCHRAYDIGAN QIYIN TOVUSHLAR: TURLARI VA SABABLARI*Dilfuza Norboboyevna Eshmurodova**Toshkent amaliy fanlar universiteti magistranti**Toshkent, O'zbekiston***MAQOLA HAQIDA**

Kalit so'zlar: talaffuz, fonetika, nutq nuqsonlari, artikulyatsiya, fonema, logopediya.

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutq jarayonida uchraydigan qiyin talaffuz qilinadigan tovushlarning lingvistik va fiziologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning yuzaga kelish sabablari, turlari hamda nutq rivojiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot natijalari talaffuz muammolarini bartaraf etishda samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

ТРУДНЫЕ ЗВУКИ, ВСТРЕЧАЮЩИЕСЯ В ПРОИЗНОШЕНИИ: ВИДЫ И ПРИЧИНЫ*Дилфуза Норбобоевна Эшмуродова**Магистрант**Ташкентского университета прикладных наук**Ташкент, Узбекистан***О СТАТЬЕ**

Ключевые слова: произношение, фонетика, дефекты речи, артикуляция, фонема, логопедия.

Аннотация: В данной статье анализируются лингвистические и физиологические характеристики труднопроизносимых звуков, встречающихся в процессе речи. Также рассматриваются причины, типы и влияние их возникновения на развитие речи с научной точки зрения. Результаты исследования послужат основой для разработки эффективных подходов к устранению проблем с произношением.

Kirish. Til insonlar o'rtasidagi muloqotning asosiy vositasi bo'lib, uning to'g'ri va ravon qo'llanishi muhim ahamiyatga ega. Nutqning aniqligi va tushunarligi esa tovushlarning to'g'ri talaffuz qilinishiga bog'liq. Ayrim tovushlar artikulyatsion murakkabligi sababli qiyin talaffuz qilinadi va bu nutq jarayonida turli muammolarni yuzaga keltiradi.

O'zbek tilining fonetik tizimi boy va murakkab bo'lib, unda har bir tovush aniq artikulyatsion va akustik xususiyatlarga ega. O'zbek tili fonetikasi asarida ta'kidlanishicha, nutq tovushlari inson nutq apparati yordamida hosil bo'lib, ular nafaqat eshutilish, balki ma'no farqlash vazifasini ham bajaradi. Shu bois tovushlarning to'g'ri talaffuzi tilning kommunikativ samaradorligini ta'minlaydi.

Muhokama va natijalar. Ayrim tovushlar artikulyatsion murakkabligi sababli nutq jarayonida qiyinchilik tug'diradi. Bu holat ayniqsa bolalar nutqida, shuningdek, chet tilini o'rganayotgan shaxslarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Abdurahmonov fonetikani uch asosiy yo'nalishda o'rganadi:

- Artikulyatsion fonetika – tovushlarning nutq apparatida hosil bo'lish jarayoni
- Akustik fonetika – tovushlarning fizik xususiyatlari
- Fonologiya – tovushlarning ma'no farqlashdagi roli

Asarda qayd etilishicha, har bir tovush o'ziga xos artikulyatsion bazaga ega. Bu baza nutq organlarining muayyan holatiga bog'liq bo'lib, tovushning to'g'ri yoki noto'g'ri talaffuz qilinishini belgilaydi.

Qiyin talaffuz qilinadigan tovushlarning turlari

1. Sonor tovushlar

“r” tovushi eng murakkab tovushlardan biri hisoblanadi. Uning talaffuzi uchun til uchining tebranishi zarur.

2. Shovqinli tovushlar

“s”, “z”, “sh”, “j” tovushlari tor artikulyatsion yo'lak orqali hosil bo'lib, aniqlik talab qiladi.

3. Affrikatalar

“ch” va “j” tovushlari ikki bosqichli artikulyatsiyaga ega bo‘lib, murakkab hisoblanadi.

4. Til orqa tovushlari

“q” va “g” tovushlari chuqur artikulyatsiya talab qiladi va ko‘pincha noto‘g‘ri talaffuz qilinadi.

Talaffuzdagi qiyinchiliklarning sabablari

Nutq jarayonida tovushlarning noto‘g‘ri yoki noaniq talaffuz qilinishi ko‘plab omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ular o‘zaro chambarchas aloqada namoyon bo‘ladi. Ushbu omillarni ilmiy jihatdan tahlil qilish talaffuz muammolarining kelib chiqish mexanizmini tushunish va ularni bartaraf etishning samarali usullarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. O‘zbek tili fonetikasi asarida ham tovushlarning to‘g‘ri shakllanishi nutq apparati faoliyati, eshitish qobiliyati hamda nutq muhiti bilan bevosita bog‘liqligi ta’kidlanadi.

Avvalo, talaffuzdagi qiyinchiliklarning muhim qismi fiziologik omillar bilan izohlanadi. Nutq tovushlari til, lab, tish, tanglay va hiqildoq kabi nutq organlarining uyg‘un harakati natijasida hosil bo‘ladi. Agar ushbu organlarning tuzilishida yoki funksional faoliyatida muayyan kamchiliklar mavjud bo‘lsa, tovushlar to‘liq va aniq hosil bo‘lmaydi. Masalan, til mushaklarining sust rivojlanganligi “r”, “l” kabi sonor tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchilik tug‘diradi. Shuningdek, til osti payining qisqaligi yoki tish-jag‘ tizimidagi nuqsonlar ayrim undoshlarning noto‘g‘ri chiqishiga sabab bo‘ladi. Demak, artikulyatsion apparatning fiziologik holati talaffuz sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Ikkinchi muhim omil - psixologik omillar hisoblanadi. Nutq rivoji insonning umumiy psixik rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir. Bolalarda nutqning kech rivojlanishi, nutqiy faollikning pastligi yoki atrof-muhit bilan muloqotning yetarli darajada bo‘lmashligi tovushlarni to‘g‘ri o‘zlashtirishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, qo‘rquv, tortinchoqlik yoki ruhiy bosim holatlari nutq jarayonida artikulyatsiya erkinligini cheklaydi. Natijada, hatto to‘g‘ri shakllangan tovushlar ham noto‘g‘ri talaffuz qilinishi mumkin. Shu sababli talaffuz muammolarini faqat fiziologik emas, balki psixologik jihatdan ham baholash zarur.

Uchinchi guruh sabablar lingvistik omillar bilan bog‘liq. Har bir til o‘ziga xos fonetik tizimga ega bo‘lib, undagi tovushlarning o‘zaro farqlanish darajasi turlicha bo‘ladi. O‘zbek tilida, masalan, “s” va “sh”, “z” va “j” kabi tovushlar o‘rtasidagi farqlar juda nozik bo‘lib, ularni farqlash va to‘g‘ri talaffuz qilish ma’lum darajadagi fonematik eshituvni talab etadi. Agar nutq egasida fonematik idrok yetarli darajada rivojlanmagan bo‘lsa, u tovushlarni chalkashtirishi yoki noto‘g‘ri qo‘llashi mumkin. Ayniqsa, chet tilini o‘rganayotgan shaxslarda bu holat ko‘proq kuzatiladi, chunki ular ona tilidagi fonetik tizim ta’sirida yangi tovushlarni qabul qiladi.

Shuningdek, talaffuzdagi qiyinchiliklar ijtimoiy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq. Bola yoki shaxs qanday nutq muhitida tarbiya topsa, uning talaffuzi ham shu muhit ta’sirida

shakllanadi. Agar atrofdagilar noto‘g‘ri yoki shevaga xos talaffuzdan foydalansa, bu holat nutq egasiga ham ko‘chadi. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari, internet va boshqa kommunikatsiya vositalaridagi nutq namunalarining sifati ham muhim rol o‘ynaydi. To‘g‘ri va adabiy talaffuz namunalarining yetishmasligi nutq madaniyatining pasayishiga olib keladi.

Yana bir muhim jihat - eshitish qobiliyati bilan bog‘liq omillardir. Tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish uchun avvalo ularni to‘g‘ri eshitish va farqlash zarur. Agar insonda eshitish bilan bog‘liq muammolar mavjud bo‘lsa yoki fonematik eshituv yetarli rivojlanmagan bo‘lsa, u tovushlarni aniq idrok eta olmaydi va natijada noto‘g‘ri talaffuz yuzaga keladi. Bu holat ko‘pincha bolalik davrida aniqlanadi va maxsus logopedik mashg‘ulotlarni talab etadi.

Yuqoridagi omillar o‘zaro uyg‘unlashgan holda talaffuzdagi qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shuning uchun bu muammoni bartaraf etishda kompleks yondashuv zarur: fiziologik holatni tekshirish, psixologik qo‘llab-quvvatlash, to‘g‘ri nutq muhitini yaratish va maxsus fonetik mashqlarni qo‘llash muhim hisoblanadi. Faqat shu holatda nutq tovushlarining to‘g‘ri shakllanishiga erishish mumkin.

Talaffuz muammolarini bartaraf etish usullari.

Talaffuzda uchraydigan qiyinchiliklarni bartaraf etish murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, u ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi. Nutqdagi nuqsonlarni tuzatish nafaqat artikulyatsion apparat faoliyatini takomillashtirish, balki eshitish, idrok va psixologik omillarni ham hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Shu bois zamonaviy tilshunoslik va logopediya amaliyotida kompleks yondashuv eng samarali usul sifatida qaraladi.

Avvalo, talaffuzni to‘g‘rilashda artikulyatsion mashqlar muhim o‘rin tutadi. Bu mashqlar nutq organlari - til, lab, jag‘ va tanglay harakatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, tovushlarning to‘g‘ri hosil bo‘lishi uchun zarur fiziologik asosni yaratadi. Masalan, til uchini ko‘tarish, yon tomonga harakatlantirish, aylantirish kabi mashqlar “r”, “l” kabi tovushlarni o‘zlashtirishda samarali hisoblanadi. Lab mashqlari esa “b”, “p”, “m” kabi lab tovushlarini aniq talaffuz qilishga yordam beradi. Ushbu mashqlar muntazam va tizimli ravishda bajarilganda nutq apparatining harakatchanligi sezilarli darajada oshadi.

Shuningdek, fonetik mashqlar talaffuzni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu usulda alohida tovushlar, bo‘g‘inlar va so‘zlar ustida ishlanadi. Dastlab tovush alohida holda to‘g‘ri talaffuz qilinadi, keyin u bo‘g‘in va so‘z tarkibida mustahkamlanadi. Masalan, “r” tovushini o‘rganishda avval “r-r-r” shaklida, so‘ng “ra”, “ro”, “ar”, “or” kabi bo‘g‘inlarda, keyinchalik esa so‘zlarda qo‘llash mashq qilinadi. Bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshirilganda natija samaraliroq bo‘ladi.

Talaffuz muammolarini bartaraf etishda fonematik eshituvni rivojlantirish ham alohida ahamiyatga ega. Inson tovushlarni nafaqat talaffuz qilishi, balki ularni to‘g‘ri eshitib farqlay olishi

kerak. Shu maqsadda o'xshash tovushlarni taqqoslash, eshitish orqali ajratish mashqlari qo'llaniladi. Masalan, "s" va "sh", "z" va "j" tovushlarini farqlash bo'yicha mashqlar nutq aniqligini oshiradi. Bu usul ayniqsa bolalar va chet tilini o'rganayotgan shaxslar uchun muhimdir.

Bundan tashqari, logopedik yondashuv talaffuzdagi nuqsonlarni bartaraf etishda eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Mutaxassis-logoped tomonidan olib boriladigan individual mashg'ulotlar har bir shaxsning nutq xususiyatidan kelib chiqib tashkil etiladi. Logoped tovushlarning noto'g'ri hosil bo'lish sabablarini aniqlaydi va ularni bartaraf etish uchun maxsus mashqlar tizimini ishlab chiqadi. Ayniqsa, murakkab artikulyatsiyaga ega tovushlar ("r", "sh", "ch")ni o'zlashtirishda bunday yondashuv yuqori samaradorlik beradi.

Talaffuzni rivojlantirishda to'g'ri nutq muhitini yaratish ham muhim omillardan biridir. Shaxs atrofida adabiy til me'yorlariga mos, ravon va aniq nutq eshitib ulg'aysa, uning talaffuzi ham shunga mos shakllanadi. Shu sababli bolalar bilan ishlashda ota-onalar va pedagoglarning nutqi alohida e'tibor talab qiladi. Ommaviy axborot vositalari, audio va video materiallardan foydalanish ham to'g'ri talaffuzni shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yana bir samarali usul - takrorlash va avtomatlashtirish jarayonidir. Tovushlar dastlab ongli ravishda to'g'ri talaffuz qilinadi, keyinchalik esa ko'p marotaba takrorlash orqali avtomatik ko'nikmaga aylanadi. Bu jarayon muntazam mashqni talab qiladi va vaqt o'tishi bilan nutq tabiiy ravishda to'g'rilanadi.

Zamonaviy yondashuvlarda interaktiv va texnologik vositalardan foydalanish ham keng qo'llanilmoqda. Maxsus mobil ilovalar, audio dasturlar va onlayn platformalar orqali tovushlarni eshitish, takrorlash va nazorat qilish imkoniyati mavjud. Bu esa o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Xulosa qilib aytganda, talaffuz muammolarini bartaraf etish kompleks yondashuvni talab etadi. Artikulyatsion mashqlar, fonetik treninglar, fonematik eshituvni rivojlantirish, logopedik yordam va to'g'ri nutq muhiti birgalikda qo'llanilgandagina yuqori natijaga erishish mumkin. Mazkur usullar tizimli ravishda amalga oshirilsa, nutqdagi nuqsonlarni sezilarli darajada kamaytirish va to'g'ri talaffuzni shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbek tili fonetikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2010.
3. Logopediya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Nutq madaniyati va talaffuz me'yorlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
5. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Fan, 2012.
6. O'zbek tilining amaliy fonetikasi. – Toshkent: Universitet, 2020.
7. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2016.

8. Psixolingvistika asoslari. – Toshkent: Fan, 2008.